

Владимир П. Петровић

**ДЕЦЕНИЈА СИСТЕМАТСКИХ АРХЕОЛОШКИХ
ИСТРАЖИВАЊА СВРЉИШКЕ ОБЛАСТИ: РЕЗУЛТАТИ,
ИЗАЗОВИ И ПУТОКАЗИ**

Археолошка истраживања Сврљишке области отпочела су сада давне 2008. године. Предводио их је Балканолошки институт САНУ у сарадњи са Културним центром у Сврљигу, уз финансијску подршку Министарства културе и информисања Републике Србије и Општине Сврљиг. До последње теренске кампање обављене 2017. године, научни тим водио је др Владимир П. Петровић у сарадњи са др Војиславом Филиповићем и Славишом Миливојевићем.

Текст који ћете читати на страницама које следе, не пледира да буде строго научни рад, како је то до сада био случај. Идеја је да се у форми својеврсне исповести укаже на огромно прегалаштво, конструктивну и пријатељску атмосферу, као и сјајне истраживачке резултате којима се као тим веома поносимо. Време је да укажамо на препреке које су нас снашле и великој мери зауставиле, онда када се то никако није смело десити јер: „Речи лете, а написано остаје!“ (lat. Verba volant, Scripta manent!). Верујемо да има смисла у краткој форми записати све оно што нас радује и што нас мори, како би неким будућим генерацијама истраживача било од користи и како бисмо, ослобођени бремените тишине, можда отворили пут неком новом почетку.

Два релативно млада археолога у успону каријере водили су се знаковима које су видели јасно, као и путоказима претходних истраживача, проф. др Петра Петровића и проф. др Сретена Петровића. Уз свесрдну помоћ ерудите и великог локалпатриоте, врсног нумизматичара и заљубљеника у културну баштину свог краја, будућег колеге и пријатеља, Славише Миливојевића настао је тим предодређен за велике успехе. Ничег не би ни било те 2008. године да и академик

Никола Тасић није пристао да љубазно употпуни сан младих истраживача и финансијски из средстава Фонда САНУ подржи неизвесну, али заводљиву причу о дубокој прошлости Сврљишке области. Исте године, нас неколицина, не хајући много за жарко лето и недостатак скоро свега потребног, нашли смо се на терену у области Нишевца и отворили прву истраживачку сонду. Након само неколико дана открили смо сегмент зида већег објекта са узиданим керамичким тубулом који је указивао да се ради о хипокаустном систему грејања зидова и подова, некој врсти централног грејања (преведено на данашње појмове), које су могли имати они који су такав луксуз могли да приуште. Уз бројне покретне налазе, накит и нумизматику, било је јасно да смо хронолошки зашли у деценије друге половине I века после Христа, у време које је непосредно следило након римских освајања ових области. Схватили смо да се можда на широј области налази римско насеље Тимакум Мајус, које пре тога није било пронађено, а чији назив је уписан на римској Појтингеровој мапи као прво насеље након античког Наиса на главном путу према Дунаву и Трајановој колонији Рациарији. То није била једина ствар која нас је тада занимала. Почели смо и са истраживањем праисторијске некрополе у селу Палилула и тиме утрли пут карактеру будућих истраживања. Разумели смо да се бављење културним наслеђем једног краја не може хронолошки и тематски сузити у оквиру само једне епохе. Важан нам је био континуитет живљења на простору Сврљига. Хтели смо да сагледамо ширу слику и у томе смо у великој мери и успели.

Наредне 2009. године, сходно сјајним теренским резултатима, Министарство културе Републике Србије одобрило је значајна финансијска средства и ми смо открили највећи сегмент објекта на који смо срећом наишли претходне године. Сада је постало очигледно да се ради о грађевини импозантних размера са очуваним системом грејања, који је нажалост био очуван само у темељима. Ипак, пронашли смо велики број покретних налаза пре свега употребне керамике али и нумизматике, као и трагове хидрауличног (водонепропусног) малтера који нам је указивао да се ту некада налазио базен са водом која је загревана. Намена овог објекта није сасвим јасна, али према аналогјама на другим локалитетима на магистралним римским саобраћајницама закључили смо да се ради о коначишту, мансију, где су путници могли да преноће, да се окрепе пре наставка пута. Треба имати у виду да су се путници у римској епоси углавном кретали пешице, да

су били ограничени обданицом у смислу дужине деонице коју су могли физички да пређу од једне до друге путне станице, те да су овакви објекти били нужан садржај сваког насеља на друмовима. Такође, услед густих шума и беспућа којима су ходили, били су изложени бројним опасностима од пљачкаша до дивљих звери, те су мансија представљала сигурност и прибежиште за бројне путнике. Често физички исцрпљени, оболевали су од разних болести, па су каткада у насељима попут Тимакум Мајуса тражили неопходан лек и могућност оздрављења.

Да се ради о објекту који је уској вези са трасом римског пута показала је наредна истраживачка кампања, када смо у непосредној близини открили сегмент трасе која је пролазила кроз насеље. Јасно смо сагледали пресек римског пута и утврдили да је његов труп изграђен по свим стандардима, са неколико различитих слојева насутог материјала и био покривен застором од масивних камених плоча. Утврдили смо и да је траса друма баш ту негде у близини прелазила на десну обалу Сврљишког Тимока, даље настављала у правцу подножја Сврљишког града, утврђења које је све до недавно било видљиво и које је у својој дубокој историји мењало власнике (од Келта, Римљана, Византинаца до Срба, Бугара и Османлија), али не и стратешки смисао. Срећна околност да је од села Нишевца па све до Бањице остала сачувана траса римског пута уклесаног у стену оставила нас је у утиску да смо на трагу великих открића, те да ће Сврљишка област до тада практично неистражена, постати занимљива широком дијапазону научника и заљубљеника у прошлост наше земље. Да је заиста тако потврдиле су наредне истраживачке кампање, када смо откривајући сегмент по сегмент једног другачијег и можда још значајнијег објекта пронашли римско купатило, терме Тимакум Мајуса, вероватно међу најстаријим на тлу Србије. Да је настало у првој половини I века после Христа указали су нам налази опека са печатом Прве кохорте Крићана која је ову грађевину зидала и која је, очигледно, чинила војну посаду Тимакум Мајуса, насеља које је контролисало излаз из тимочке долине према великом и славном Наису. Упадљиво присуство грађевина у вези са водом, као и натпис посвећен римско-трачком божанству Хери Сонкетене за који се од раније знало, упутило нас је да разумемо саму хетерогену природу римског насеља крај Сврљига. Настала надамак термоминералних извора оближње Бањице, ова станица на римском путу имала је и бањски, јатрички (лечилишни) карактер

где је било могуће лечити се и повратити изгубљено здравље. Због свих својих важних особености Тимакум Мајус је привлачио бројне путнике, али и богате појединце који су себи могли да обезбеде уживање и лагодан живот. С тим у вези истражили смо и римску вилу у селу Преконога, са дивним хексагоном прекривеним скупоченим мермером и разумели смо да је њен власник морао бити неки богати грађанин оближњег Наиса, који је себи саградио велелепан објекат у природи, надамак богатих извора воде.

Околност да је Бањица као сегмент шире области Тимакум Мајуса имала свој изражени значај, упутила нас на је да наставимо истраживачке послове. На наше изнанађење открили смо масивне остатке бедема из византијског периода, као и бројне трагове средњовековних цркава, отварајући нову страницу богате историје овог јединственог подручја, уносећи светло у тумачења Прокопијевих списа о Јустинијановим градњама у области Наиса.

Све време трајања вишегодишњих археолошких истраживања Сврљишке области радили смо предано на публиковању и тумачењу резултата које смо постигли. Већина наших стручних научних радова осванула је у најпрестижнијим европским и домаћим научним часописима, а објавили смо и две монографске публикације: „Сврљишка област у праисторији, антици и средњем веку“ – двојезично издање у целини на српском и француском језику и „Антички и средњовековни новац из Музејске збирке у Сврљигу“, као прво издање у оквиру едиције „Тимакум Мајус“, коју смо покренули у сарадњи са Центром за туризам, културу и спорт. Одржана су небројена стручна и научно-популарна предавања на светским научним конференцијама, али и у Сврљигу, са циљем популаризације и презентације истраживачких резултата.

Током истраживања користили смо се достигнућима савремене археологије, пре свега георадарским и геофизичким снимањима терена (у сарадњи са Немачким археолошким институтом). У свој рад укључили смо и колеге из Института Озонијус Универзитета Бордо-Монтењ у Француској, који су редовно учествовали на ископавањима са корисним искуствима, уз присуство француских доктораната као чланова интернационалног истраживачког тима.

Овим, донекле сумарним приказом нашег истраживачког процеса који је трајао читаву деценију, намера је била да се укаже на значај и величину нашег прегалаштва, које увелико превазилази уско научне оквире. Године 2018. настао је груб

крај, као прекид напона, одједном, чини се дуготрајно. Изгубили смо финансирање, подршку и преселили смо се у нагли заборав.

Нисмо истражили ни сегмент онога што је била наша намера јер смо се сваке године као кроз трње до звезда борили да се континуитет истраживања сачува, чврсто уверени да би само један прекид у низу кампања могао да буде кобан, те да би сваки нови почетак био претежак. Свесни смо да смо суштински тек на почецима, јер је богатство културног наслеђа Сврљига бескрајно и недокучиво. Преценили смо у великој мери своје моћи и нисмо разумели да нашу одушевљеност достигнућима не разумеју и не деле сви којима смо се обраћали и који се налазе у дугачком ланцу одлучивања о финансијској и свакој другој потпори. Приоритети подршке археолошким истраживањима у држави се мењају, што је сасвим разумљиво, услед ограничености буџета али и глобалне државне научноистраживачке политике. Очекивали смо, с правом, потпору и финансијску подршку локалне самоуправе која би по свему морала бити најзаинтересованија за напредак у откривању културног наслеђа Сврљига. Нажалост, поред бројних добрих намера и ипак кампањске подршке стиче се утисак да никада нисмо допрли до свести општинара у смислу неопходности јасне, бескомпромисне и трајне подршке у континуитету. Изгледа да и поред свега урађеног нисмо схваћени озбиљно, да је требало да останемо нечија туђа брига, да је наш рад готово непотребан, опскуран, невидљив и безначајан, а управо је супротно. Поставља се питање шта ће бити са откривеним грађевинама, зашто нису реконструисане и стављене у службу туристичке привреде? Колико новаца и толики уложени труд и сада све то пропада препуштено зубу времена.

Исповест коју публикујемо овог часа нема никакву намеру да увреди, отера и обесхрабри оне који одлучују већ да их подсети да постојимо, да смо заслужни, да смо потребни и да више не можемо сами да се боримо за напредак научноистраживачког рада у области Сврљига. Све што смо чинили, нисмо радили искључиво ради личног напретка у науци. Радили смо у доброј вери да тиме што радимо подижемо углед једног важног дела наше државе, који смо уистину заволели. Зато молим да се нико не увреди овим писањем, свима смо на свему учињеном захвални. Молим да се чује наш апел да се са нашим веома корисним радом мора што пре наставити јер народ који не познаје своју прошлост неће имати ни славну будућност. Sapienti sat! (Паметноме довољно)